

ПРИВАТНОСТ У ДИГИТАЛНОМ РУХУ – ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Дигитализација је неизбежан пратилац готово свих савремених друштвених процеса. Да ли млада особа, рођена у 21. веку, може да замисли свакодневно функционисање без паметних уређаја, друштвених мрежа и електронских платформи? Живот без мобилних телефона? Чак се и квазиносталгичари, рођени деценију или две раније, док гласно жале за „романтичним старим временима“, тихо питају: „Како ли смо заказивали и отказивали састанке, пратили вести, договарали дружење, обавештавали околину о својим активностима, комуницирали, забављали се и радили у ери фиксне телефоније и аналогних фотоапарата?“

Када савремени човек уђе у аутомобил, стави у погон мотор (мање или више дигитализован), и пусти музику са електронског уређаја, па се оншалантно маши за торбу (закључану дигиталним кодом) и запрепашћено схвати да није понео мобилни телефон – ниво хормона стреса нагло расте! Да ли је уопште могуће провести дан на послу без тог магичног дигиталног љубимца? Колико ће бити пропуштених позива, порука и других нотификација? Шта радити без подсетника? Како пратити кретање детета без апликације повезане са паметним сатићем? Где и када попити кафу са старим другаром са којим дели локацију на Гуглу? Како одложити састанак? Листа питања је подугачка, а све опције, осим „трчи назад по телефон“ су незадовољавајуће.

Читамо електронска издања новина и књига, обављамо видео-позиве са родбином и пријатељима из иностранства, виртуелно заказујемо здравствене прегледе и купујемо полисе осигурања, сазнајемо за догађаје који су се одиграли хиљадама километара од нас у року од неколико десетина секунди (и коментаришемо их и помно пратимо, често интензивније и радозналије него ситуације које се дешавају пред нашим очима), концентришемо се на слике и вести из нама непознатих и далеких крајева више него на дете које скакуће поред нас, тражећи мало пажње, мада би било задовољно и ако му на извесно време посудимо тог дигиталног љубимца па да и оно зарони у чаробни свет виртуелних садржаја и сензација.

¹ mladen.milosevic@fb.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-8978-3475>

Радимо од куће. Када проверимо опцију „дигитално благостање“ на нашим паметним уређајима, запањимо се бројем сати које смо провели са укљученим екраном, а онда се сетимо да то није једини уређај који смо данас користили.

Хвалили смо се некоћ количином информација које памтимо, обрађујемо и по потреби користимо. Знали смо читав низ телефонских бројева и адреса наизуст. А тек датума важних историјских догађаја, топонима и других појмова. Били бисмо сјајан учесник квизова. Сада схватамо да је довољно имати поуздану интернет везу и знање је надамак руке. Да ли је? Ко још има времена да мисли о томе, или да се пита колико су информације поуздане, проверене и критички преиспитане. Уосталом, питаћемо ChatGPT.

Виртуелни свет је, изгледа, врло стваран и примамљив. Привлачна снага дигиталних садржаја нас је већ добрано отуђила и удаљила од ближњих, али и од нас самих. Готово несвесно смо прихватили чињеницу да су информације далеко доступније те је потребно мање труда и способности да их прибавимо и обрадимо. Чему онда те силне и непотребне способности, а и зашто улагати толико менталног напора? Ко нема у глави, има на... Интернету. Ко би сад мислио о речима Св. Николаја Велимировића, „Коza се храни трњем и даје млеко, а змија се храни млеком и даје отров“? Колико заиста кошта новцем јефтино плаћени комодитет сервиран у дигиталном паковању?

У релевантној научној литератури се констатује да дигитални медијуми имају све значајнију улогу у обликовању међуљудских односа (Smith, Bennett, Chan, 2017, str. 263). Поједини аутори указивали су на овај проблем још у почетним фазама развоја Интернета (Berman & Mulligan, 1999, str. 554–556). Данас преко 5,5 милијарди људи користи интернет у свакодневном животу (Forbes, 2024). Ипак, процеси дигитализације уз развој вештачке интелигенције утичу на развој нових форми ризика (Giddens, 2002).

Осим што препуштамо функције, које смо до јуче суверено обављали, својим „виртуелним агентима“ поверавамо и замашан део сопствене приватности. Овде не мислимо само на објављивање фотографија и снимака или исказивање ставова, уверења и мишљења путем друштвених мрежа, већ и на остављање дигиталног трага кроз коришћење несагледивог броја електронских услуга (Šebalj, Živković, Hodak, 2016). Друштвена реалност 21. века је прожета дигиталним нитима те се и савремени социолошки феномени морају посматрати кроз призму интеракције човека и његових колективних творевина са виртуелним садржајима.

Овај темат часописа *Социолошки преглед* посвећен је анализи различитих аспеката феномена заштите приватности у ери дигитализације. Додир виртуелног и физичког света је саставни део друштвених односа у практично свим сферама социјалног битисања – од личног и породичног живота до геополитике. Аутори темата су покушали да осветле више димензија комплексног и деликатног односа човека и друштва у дигитално доба из угла заштите права на приватност. Право на приватност је темељно људско право гарантовано најважнијим међународним конвенцијама и националним уставима, али и инхерентни елемент појма слободног човека. Заштита приватности је правни и етички императив савремености и предуслов стварне слободе у демократском друштву.

Дигитално благостање је поједноставило бројне процесе и функције, али је, изгледа, тиме стекло (пре)велики удео у нашим приватним и друштвеним животима. Такође, дигитализација није донела само олакшање у сфери остваривања законитих интереса појединаца, већ је и одшкринула врата злоупотребама и расту криминалног феномена. Извршиоци хетерогених кривичних дела су међу првима увидели и искористили „благодети“ дигиталног простора као идеалног терена за прикривање доказа, трагова и предмета извршења, као и сакривање идентитета односно лажно представљање. Ова појава је изнедрила и нов теоријски правац, назван дигитална криминологија (Debarati, 2021; Smith, Moses, Chan, 2017; Stratton, Powel, Cameron, 2016). Кривично законодавство и криминолошка мисао покушавају да „ухвате корак“ са растућим феноменом који је у значајној мери преобликовао више аспеката злочина као предмета проучавања кривичних наука.

У једном од радова из овог темата Илић, Бодрожић и Милошевић исказују ову забринутост указујући на то да у актуелном друштвеном тренутку „посебно долази до изражаја потреба сарадње различитих дисциплина, али са акцентом на мултидисциплинарној сарадњи која би, поред традиционалних криминолошких дисциплина, обухватила неке нове, а све с циљем бољег препознавања и сузбијања дела дигиталног криминалитета“. Они додају:

„Задатак дигиталне криминологије је да препознаје нове али и модификоване постојеће облике криминалног понашања који се развијају у измењеним условима функционисања савременог дигиталног друштва. Препознавање тих образаца свакако није довољно уколико то не прати с једне стране одговарајућа кривично-правна реакција односно нормативно препознавање понашања која би требало инкриминисати“.

Посматрајући из другог угла правне димензије криминалитета у дигитално доба, Бановић и Радосављевић указују на неке од „круцијалних елемената у заштити права на приватност, а посебно оних који се тичу података о личности који су најнепосредније везани за човека“, обогаћујући темат проучавањем својеврсног кривичноправног омнибуса који чине приватност, заштита података о личности и дигитално доба.

Убрзани технолошки развој мења и начин живота у изразито дигитализованим урбаним комплексима (Praharaј & Han, 2019; Nam, 2018). Проблемом приватности и безбедности у паметним градовима баве се Путник и Марковић.

„Паметни град осмишљен је као нов модел града који генерише и обрађује енормне количине дигиталних података са циљем оптимизације градске инфраструктуре и побољшања услова живота“, објашњавају они. Али: „Употреба нових технологија је (...) отворила многа питања и изазвала забринутост у вези са начином употребе тих технологија и могућностима злоупотребе прикупљених података“. Након претресања теоријских и практичних недоумица, аутори закључују: „Са аспекта информационе безбедности потребно је евалуирати актуелна и потенцијална решења за безбедност и заштиту података из перспективе нових претњи које се свакодневно појављују. Са социолошког аспекта значајан допринос се може очекивати од оних истраживања која за циљ имају перцепцију грађана у вези са питањима њихове безбедности и приватности. Подједнако значајна би била и анализа постојећег правног оквира у

овој области – конкретних институционалних и законодавних решења која су усвојена са циљем заштите безбедности и приватности података у паметним градовима“.

Дигитализација није угрозила само приватност и препородила поједине аспекте криминалног феномена већ је донела промене и у функционисању великих друштвених целина, укључујући државе и међународне организације. Стекић у свом раду проучава глобално управљање у доба дигиталних ризика у светлу „новопредложене иницијативе Кине у области управљања вештачком интелигенцијом (ВИ) и развоја дигиталне инфраструктуре, с фокусом на Глобалну иницијативу за управљање ВИ и Дигитални пут свиле“. Како он истиче:

„Кинеска стратегија, која обједињује технолошку иновацију и стратешко ширење дигиталне инфраструктуре, представља својеврсни модел убрзане дигиталне трансформације, али и потенцијалног дигиталног ауторитаризма. У том контексту, Србија и друге земље које учествују у овим иницијативама треба да преиспитају сопствену позицију у односу на ове глобалне токове, како би оствариле максималне бенефите уз минималне ризике“.

Импликације употребе вештачке интелигенције у политици великих сила из угла цивилне контроле војске проучавао је Спасојевић, који закључује:

„У миру, а нарочито у рату, коришћење аутономних система наоружања потпомогнутих њоме поставља не само бројне безбедносне дилеме већ и велика морална, политичка, правна, социолошка и филозофска питања о одговорности и ескалацији сукоба. Примена ВИ у војним операцијама може побољшати процесе доношења одлука, али га и учинити далеко мање ослоњеним на традиционалне начине одлучивања“.

Испреплетаност и међузависност посматраних феномена снажно указују на потребу за даљим истраживањима изазова и недоумица са којима се суочава савремени човек у наручју (или раљама) настајућег дигиталног друштва. Верујемо да ће овај темат допринети осветљавању и продубљеном разумевању социолошких, правних, безбедносних и криминолошких аспеката заштите приватности у ери међуљудских односа преобликованих у сусрету физичког и сајбер простора.

PRIVACY IN THE DIGITAL CONTEXT – CHALLENGES AND PERSPECTIVES

(Translation *In Extenso*)

Digitalization inevitably accompanies almost all modern social processes. Can a young person born in the 21st century imagine everyday functioning without smart devices, social networks and electronic platforms? Or life without mobile phones? Even the quasi-nostalgic ones, born a decade or two earlier, while loudly longing for “romantic old times”, quietly wonder: “How did we make and cancel meetings, how did we organize seeing our friends, inform others about our activities, communicate, had fun and worked in the era of stationary telephones and analogous cameras?”

When a modern man gets into the car, starts the engine (more or less digitalized), plays music from the electronic device and nonchalantly reaches for the bag (locked by the digital code), realizing in astonishment that he had not brought along his mobile phone – the stress hormone level increases abruptly! Is it possible at all to spend a day at work without this magic digital pet? How many missed calls, messages and other notifications will there be? What to do without the reminder? How to follow the child’s movements without the application connected with the smart watch? Where and when to drink coffee with an old friend who shares Google application? How to postpone a meeting? The list of questions is rather long, while all options except for “run back home to get your phone” are dissatisfactory.

We read electronic editions of newspapers and books, we have video-calls with our family and friends abroad, we make virtual medical appointments and buy insurance policies, we learn about events that happened thousands of kilometres away within several dozen seconds (and comment and follow them carefully, often with more intensity and curiosity than the situations taking place before our eyes); we focus on images and news from unfamiliar and distant parts of the world more than on the child hopping next to us and asking for a little attention, although the child would be happy even if we gave him the digital pet for a while so that he/she may delve into the magic world of virtual content and sensations.

We work from home. When we check the option “digital well-being” on our smart devices, we are shocked by the number of hours spent in front of the screen, and then we remember that it is not the only device we have used during the day.

¹ mladen.milosevic@fb.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-8978-3475>

We used to boast of the amount of information we memorized, processed and, if necessary, used. We used to know many telephone numbers and addresses by heart. This also refers to the dates of important historical events, toponyms and other notions. We were capable of successfully participating in quizzes. Now we realize that it is enough to have a reliable internet connection and knowledge is at our fingertips. But is it so? Who still has time to think about it or to wonder whether information is reliable, verified and critically re-examined. In any case, we will ask ChatGPT.

The virtual world seems to be quite real and appealing. The appealing power of digital content has already estranged and distanced us from our nearest and dearest, as well as from ourselves. We have almost unconsciously accepted the fact that information is far more accessible and that it requires less hard work and fewer skills to obtain and process it. Why do we need all those unnecessary skills and why should we invest so much mental effort? The absent-minded do the work... On the internet. Who wants to think about words of Saint Nikolaj Velimirović: “A goat feeds on thorns and gives milk, while a snake feeds on milk and gives poison”? What is the actual price of the cheap commodity paid by money and served in a digital package?

The relevant scientific literature states that digital media play an increasingly significant role in shaping interpersonal relations (Smith, Bennett, Chan, 2017, p. 263). Certain authors pointed to this issue even in the initial stages of the internet development (Berman & Mulligan, 1999, pp. 554–556). Nowadays, over 5.5 billion people worldwide use the internet in everyday life (Forbes, 2024). However, digitalization processes, together with the development of artificial intelligence, lead to the emergence of new forms of risk (Giddens, 2002).

Apart from abandoning the functions we performed with sovereignty until recently, we also entrust our “virtual agents” with a substantial part of our own privacy. Here we do not refer solely to the publication of photographs and videos or the expression of attitudes, beliefs and opinions via social networks, but also to leaving a digital trace through the use of an unfathomable number of electronic services (Šebalj, Živković, Hodak, 2016). The 21st-century social reality is permeated by digital threads and that is why modern sociological phenomena must be observed through the prism of the interaction of man and his collective creations with virtual content.

This thematic issue of the journal *Sociological Review* is dedicated to the analysis of different aspects of the phenomenon of privacy protection in the digitalization era. The contact of virtual and physical worlds is integral part of social relations in practically all spheres of social existence – from private and family life to geopolitics. The authors of the thematic issue have tried to highlight multiple dimensions of the complex and delicate relationship man-society in the digital era from the perspective of the protection of the right to privacy. The right to privacy is a fundamental human right guaranteed in the most important international conventions and national constitutions, but also an inherent element of the concept of free man. Protection of privacy is a modern-day legal and ethical imperative and a prerequisite of real freedom in democratic society.

Digital well-being has simplified a number of processes and functions, but it also seems to have gained a (too) large share in our private and social life. Moreover, digitalization has not brought only relief in the sphere of achieving legitimate interests of individuals, but has also opened the door to abuses and an increase in the phenomenon of crime. Perpetrators of heterogeneous criminal offences were among the first to realize and use the “benefits” of

digital space as an ideal field for hiding evidence, traces and objects of perpetration, as well as of hiding identity and/or false impersonation. This phenomenon has also led to a new theoretical direction known as digital criminology (Debarati, 2021; Smith, Moses, Chan, 2017; Stratton, Powel, Cameron, 2016). Criminal legislation and criminological thought are trying to keep pace with the growing phenomenon which has substantially reshaped several aspects of crime research subject of criminal sciences.

In one of the papers in this thematic issue, Ilić, Bodrožić and Milošević express this concern, pointing out that at the present social moment, “the need for the cooperation of various disciplines is particularly pronounced, with a focus on multidisciplinary cooperation that would, apart from traditional criminological disciplines, also encompass some new ones, with the aim of better identification and prevention of digital crime offences”. The authors also add:

“The task of digital criminology is to recognize new, as well as modified forms of criminal behaviour developing in the modified conditions of modern digital society’s functioning. Recognizing these patterns is certainly not sufficient if it is not accompanied, on one side, by adequate criminal law response and/or normative recognition of behaviours that should be incriminated”.

Looking from another angle of the legal dimension of crime in the digital era, Banović and Radosavljević point to some of the “crucial elements in the protection of the right to privacy, particularly those referring to personal data which are most directly related to man”, thus enriching this thematic issue by exploring the specific criminal-law omnibus consisting of privacy, personal data protection, and digital era.

Accelerated technological development is also changing the way of life in the pronouncedly digitalized urban complexes (Praharaj & Han, 2019; Nam, 2018). The issue of privacy and security in smart cities is addressed by Putnik and Marković.

“A smart city is conceived as a new model of a city that generates and processes enormous amounts of digital data with the aim of optimizing urban infrastructure and improving living conditions”, they explain. “However, the use of new technologies has raised many questions and caused concerns about the way these technologies are used and the possibilities of misuse of collected data”. After examining theoretical and practical dilemmas, the authors conclude: “From the perspective of information security, it is necessary to evaluate current and potential solutions to data security and protection from the perspective of new threats occurring on a daily basis. From the sociological aspect, an important contribution may be expected from the research aimed at the citizens’ perception regarding the issues of their security and privacy. Equally important would also be the analysis of the existing legal framework in this sphere – specific institutional and legislative solutions adopted with the aim of protecting data security and privacy in smart cities.”

Digitalization has not only threatened privacy and renewed certain aspects of the phenomenon of crime, but it has also brought changes in the functioning of large social segments, including states and international organizations. In his paper, Stekić explores global governance in the digital risks age in the context of “analyzes China’s newly-proposed initiatives in the sphere of artificial intelligence (AI) governance and the development of digital infrastructure, with a focus on the Global AI Governance Initiative and Digital Silk Road Initiative”. He asserts the following:

„China’s strategy, which unites technological innovation and strategic expansion of digital infrastructure, is a specific model of accelerated digital transformation, as well as of potential digital authoritarianism. In that context, Serbia and other countries participating in these initiatives should reexamine their own position in relation to these global trends in order to achieve maximum benefits with minimum risks”.

Implications of the artificial intelligence use in great powers’ politics from the perspective of civil control of the army is studied by Spasojević, who concludes:

“In peace and particularly in war, the use of AI-supported autonomous weapons systems raises not only numerous security dilemmas, but also huge moral, political, legal, sociological and philosophical questions about responsibility and conflict escalation. The use of AI in military operations may improve decision-making processes, but also make it far less reliant on traditional ways of decision-making”.

The intertwining and interdependence of the observed phenomena strongly point to the need for further research into challenges and dilemmas faced by modern man under the wing (or in the jaws) of evolving digital society. We believe that this thematic issue will contribute to highlighting and deeper understanding of sociological, legal, security and criminological aspects of privacy protection in the era of interpersonal relations reshaped in the encounter of physical space with cyberspace.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Berman, J., Mulligan, D. (1999). Privacy in the Digital Age: Work in Progress. *Nova Law Review*, 23 (2), 549–583 Available at: <https://nsuworks.nova.edu/nlr/vol23/iss2/2>
- Debarati, H. (2021). *Cyber Victimology: Decoding Cyber-Crime Victimisation*. New York: Routledge.
- Giddens, A. (2002). *Runaway world: How globalisation is reshaping our lives*. New York: Routledge.
- Nam, T. (2018). What determines the acceptance of government surveillance? Examining the influence of information privacy correlates. *The Social Science Journal*, 56, pp. 530–544. DOI: [10.1016/j.soscij.2018.10.001](https://doi.org/10.1016/j.soscij.2018.10.001).
- Praharaj, S., Han, H. (2019). Cutting through the clutter of smart city definitions: A reading into the smart city perceptions in India. *City, Culture and Society*, 18, 100289. DOI: [10.1016/j.ccs.2019.05.005](https://doi.org/10.1016/j.ccs.2019.05.005).
- Smith, D. J. G., Moses, B. L., Chan, A. (2017). The challenges of doing criminology in the big data era: towards a digital and data-driven approach. *The British Journal of Criminology*, 57 (2), 259–274. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw096>
- Stratton, G., Powell, A., Cameron, R. (2016). Crime and Justice in Digital Society: Towards ‘Digital Criminology’?. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 6 (2), 17–33. DOI: [10.5204/ijcjsd.v6i2.355](https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v6i2.355)
- Šebalj, D., Živković, A., Hodak, K. (2016). Big Data: Changes In Data Management. *Ekonomski vjesnik*, 29 (2), 487–499.